

ОБҐРУНТУВАННЯ АКТУАЛЬНОСТІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті доведено необхідність підготовки майбутніх менеджерів до міжкультурної взаємодії в контексті їх професійної підготовки у вищій школі. Проаналізовано такі основні чинники, які зумовлюють актуальність проблеми: потреба сучасного суспільства в менеджерах, здатних ефективно професійно взаємодіяти на міжкультурному рівні, та невідповідність рівня професійної підготовки випускників економічних ВНЗ; нагальна потреба вищої школи в науково-методичному забезпеченні підготовки менеджерів до міжкультурної взаємодії та брак наукових розробок і дидактичних засобів підготовки студентів до міжкультурної взаємодії; потреба студентів-менеджерів у підготовці до професійної міжкультурної взаємодії та недостатня увага викладачів до окресленого процесу через відсутність його науково обґрунтованої системи реалізації; превалювання авторитарного стилю професійного спілкування та недостатня увага до педагогічного потенціалу суб'єкт-суб'єктних відносин "викладач – студент" у практиці вищої школи. Проаналізовано причини виникнення труднощів у майбутніх менеджерів у процесі міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, міжкультурна комунікація, професійне спілкування.

Входження України у світовий ринковий простір в умовах глобалізації супроводжується інтенсифікацією практичної взаємодії та спілкування між представниками різних культур, що спричиняє гостру потребу у фахівцях з економіки, здатних ефективно співпрацювати в міжнародному середовищі. На сучасному етапі глобалізації гетерогенність економічної системи зумовлює необхідність у підготовці висококваліфікованих менеджерів до професійної міжкультурної взаємодії, оскільки у функціональне коло обов'язків менеджера входить управління персоналом, який складається з представників різних культур, а також встановлення продуктивних відносин з бізнес-партнерами не лише в Україні, а й на міжнародному рівні.

Реформування системи освіти у вищих навчальних закладах визначається стратегічними напрямками розвитку, що спираються на демократичні цінності та утверджують культурний плюралізм різних суспільств у незалежному світі. "У міжкультурному діалозі задіяні всі: як окремі особи, так і суб'єкти соціальної структури... І кожен рівень управління – місцевий, регіональний, національний і міжнародний – залучений до процесу демократичного менеджменту культурного розмаїття" [2].

Як свідчить аналіз наукової літератури, окремі аспекти проблеми підготовки майбутніх менеджерів до професійної міжкультурної взаємодії стали об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема окреслено стратегії професійної підготовки фахівців із позиції нової філософії освіти, компетентнісного підходу (В. Андрущенко, Н. Бібік, В. Кремень, А. Кузьмінський та ін.); розроблено теоретико-методологічні засади професійної освіти як соціокультурного процесу (А. Алексюк, Б. Гершунський,

І. Зязюн та ін.); обґрунтовано категорію “взаємодія” як форму спілкування (І. Бех, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Петровський, Т. Яценко та ін.); визначено теоретично-методологічні основи впровадження компетентнісного підходу в педагогічний процес (А. Андрєєв, І. Зимня, В. Лозова, О. Локшина та ін.); досліджено окремі аспекти феномену міжкультурної взаємодії (Т. Устименко, Р. Брислін, Е. Холл, Я. Шемякін та ін.).

Науковий інтерес вітчизняних і зарубіжних учених (О. Селіванова, О. Асмолов, В. Біблер, С. Хеллер, Р. Вандберг та ін.) становлять питання філософії й психології міжкультурного спілкування та взаєморозуміння, механізми формування толерантної особистості. Особливості підготовки майбутніх економістів охарактеризовано в працях Л. Волкової, Н. Драб, Т. Качеровської, І. Прокопенка, В. Стрельникова та інших учених. Отже, можна констатувати, що в теорії і практиці вищої освіти нагромаджено значний досвід, але проблема підготовки майбутніх менеджерів до професійної міжкультурної взаємодії в педагогічному процесі вищого навчального закладу не була предметом спеціального дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальності проблеми підготовки майбутніх менеджерів до професійної міжкультурної взаємодії.

Сьогодні одним із першочергових завдань професійної освіти є підготовка конкурентоспроможного фахівця, якому притаманні ініціативність і творчий підхід до вирішення професійних проблем та який відповідає вимогам національного, європейського та світового ринків праці. Сучасний менеджер, як зазначено в державних нормативних документах, галузевих стандартах освітньо-кваліфікаційної характеристики та освітньо-професійної програми фахівців напрямів підготовки “Економіка і підприємство”, повинен володіти такими компетентностями професійного міжкультурного спілкування, як здатність дотримуватись загальноприйнятих норм поведінки та моралі в міжособистісних відносинах; готовність підтримувати врівноважені відносини та уміння спілкуватися з членами колективу, здатність працювати в міжнародному середовищі, уміння використовувати іноземну мову для забезпечення результативної професійної діяльності; уміння спілкуватися, виявляти толерантне ставлення до традицій, етнічних цінностей, звичаїв інших культур у професійній діяльності тощо.

Проте, як свідчить практика вищої школи, викладачі недостатньо враховують потребу майбутніх менеджерів у підготовці до міжкультурної взаємодії під час професійної підготовки. Власний досвід роботи й аналіз результатів анкетування 107 студентів та викладачів Харківського національного економічного університету засвідчують, що більшість респондентів мала невдалий досвід спілкування з представниками інших культур, третина студентів відмовилася від контактів з іноземцями або мала суттєві труднощі через міжкультурне непорозуміння або упереджене ставлення до іноземців. Водночас 87% вважають, що досвід міжкультурної взаємодії потрібен їм як у сфері професійної діяльності, так і задля міжособистісних відносин. Як свідчать результати анкетування викладачів, тільки 20% з них ураховують потребу майбутніх менеджерів у підготовці до міжкультурної взаємодії під час професійної підготовки,

більшість відчуває брак наукових розробок і дидактичних засобів підготовки студентів до міжкультурної взаємодії. У свою чергу, студенти дотримуються думки, що професійне спілкування, зокрема в міжкультурній взаємодії, є особливо значущим для їхньої подальшої кар'єри, адже основне завдання такого спілкування – продуктивна співпраця в міжкультурному середовищі.

Для того, щоб контакт з представником іншої культури був ефективним, необхідно, щоб мовець, крім знань про закономірності спілкування, певних комунікативних навичок та вмій, мав ще й відповідну комунікативну настанову на продуктивне спілкування та встановлення контакту з людиною, як із рівноправним партнером. Слід зауважити, що превалювання в педагогів вищої школи авторитарного стилю професійного спілкування та домінування в освітньому процесі репродуктивних методів і форм навчальної роботи перетворює студентів на пасивних отримувачів інформації, яким бракує комунікабельності, толерантності, витримки, бажання сприйняти та зрозуміти свого партнера по спілкуванню. Для подальшого розвитку суб'єкт-суб'єктної взаємодії у професійній підготовці майбутніх менеджерів відсутність відповідних якостей і вмій формування партнерських відносин є суттєвою перешкодою. У працях М. Рожкова і Л. Байбородової доведено, що основою успішності суб'єкт-суб'єктних відносин є наявність у комунікантів позитивної установки на спільну творчу роботу, спільне планування й аналіз результатів діяльності, усвідомлення мети цієї діяльності та її значущості, створення ситуації вільного вибору видів і способів діяльності, наявність взаємодії та взаємодопомоги між ними. У такому разі результатом суб'єкт-суб'єктних відносин стає розкриття особистих можливостей кожного суб'єкта, розвиток його особистісних якостей [8]. Суб'єкт-суб'єктні відносини на основі взаємопідтримки та взаємоповаги допомагають створювати сприятливий психологічний клімат в аудиторії, що сприяє ефективному вирішенню професійно спрямованих ситуацій спільної продуктивної діяльності і, таким чином, забезпечує одну з необхідних педагогічних умов для підготовки менеджерів-економістів до професійного спілкування та міжкультурної взаємодії.

Поняття “міжкультурна взаємодія” є міждисциплінарною категорією, яка досліджується в соціології, етнології, психології, економіці, лінгвістиці, культурології, міжкультурній економічній комунікації, міжкультурному менеджменті тощо.

Проте єдиного підходу до визначення поняття міжкультурної взаємодії, її структури та функцій не розроблено. Це пов'язано з тим, що головним предметом досліджень є культура, культурні відмінності й культурне різноманіття, які мають своє трактування в кожній із дисциплін. У сучасній культурній антропології/етнології культуру розглядають як інформаційний процес; як світ артефактів (продуктів і результатів людської діяльності); світ інновацій та нових смислів; сукупність норм, цінностей, переконань, які є спільними та поділяються членами відповідних культурних груп і співтовариств. По суті, культура в антропологічному розумінні включає в себе все, що створено людьми і характеризує їхнє повсякденне життя в певних історичних умовах [5].

Поняття “взаємодія” належить до універсальних явищ, адже існує на всіх рівнях організаційного існування матерії і знаходить свій вияв у таких її фор-

мах, як взаємодія речовин, енергій, суб'єктів тощо. Щоб пізнати будь-який об'єкт, його треба розглядати у взаємодії з іншими об'єктами, лише через взаємодію можна виявити якомога більше істотних властивостей, а отже, – деякою мірою пізнати його [9]. Тому поняття “взаємодія” має різне трактування.

У соціальній психології проблема співвідношення спілкування і взаємодії не втрачає своєї актуальності. Основним регулятором соціальної сфери життєдіяльності людини є спілкування як складний багатоплановий процес установалення контактів. Соціальний сенс спілкування полягає в тому, що воно є засобом передачі форм культури й суспільного досвіду [7]. Спілкування – це взаємовплив людей один на одного та будівництва міжособистісних відносин, що потребують: справжнього інтересу до іншої людини, прагнення пізнати й зрозуміти її; усвідомлення себе як частини цілого – людської взаємодії; прагнення так організувати відносини, щоб спілкування було приємним для іншого. Відносини не повинні складатися стихійно, необхідно їх цілеспрямовано формувати, тоді можна швидко досягти взаєморозуміння [3].

На думку А. Хоскінга, відомого спеціаліста з менеджменту, понад 80% проблем будь-якої організації виникають як наслідок непорозумінь у спілкуванні. Професійне спілкування є однією з найважливіших управлінських процедур поряд із плануванням, організацією, мотивацією, контролем і прийняттям рішень. Професійне спілкування займає від 50% до 90% робочого часу менеджера. При цьому аспекти професійного спілкування виступають у формальних (офіційних) статусах, які визначають необхідні норми і стандарти (у тому числі й етичні) комунікативної поведінки людей. Спілкуючись на професійному рівні, партнери отримують не тільки результати спільної діяльності, а й будують міжособистісні відносини на почуттях взаємної прихильності, довіри, теплоти або, навпаки, антипатії [10].

В. Мясіщев звернув увагу на те, що часто спостерігається тотожність понять “відносини” і “взаємодія” [6]. К. Абульханова-Славська вважає, що проблему організації відносин людини необхідно досліджувати за двома основними напрямками: 1) взаємодії між суб'єктами; 2) взаємодії між суб'єктом і навколишнім світом взагалі [1].

Людина є біосоціальною істотою, яка вже з моменту народження залучається до системи відносин з іншими людьми. Проте соціальність завжди виявляється тільки через певні форми культури. Саме завдяки залученню до культури людська істота набуває “здатності до усвідомленої доцільної діяльності, здатності стати носієм певних суспільних відносин” [4]. Формування людини як цілісної особистості, неповторної індивідуальності відбувається тільки в контексті конкретної національної культури.

Звернення до етимології слова “інтеркультурний” (міжкультурний) сприяє розумінню сутності процесів, що позначаються цим словом. Латинський префікс “інтер” означає “між”. Розуміючи під культурою в широкому сенсі слова весь навколишній світ людини, ми розглядаємо поняття “міжкультурний / інтеркультурний” як те, що відбувається, взаємодіє між людськими світами. Такий процес взаємодії – не абстрактне явище, він завжди опосередкований діями конкретних індивідуумів, один з яких представляє, наприклад, культуру А, а

інший належить до культури Б. У результаті розвитку їхніх відносин та перетину двох культур А і Б виникає нова міжкультура (інтеркультура), яка не відповідає в повному обсязі ні першій культурі А, ні другій Б. Третя інтеркультура являє собою нову якість, своєрідну синергію [5].

Німецький фахівець з теорії комунікацій Г. Малетцке зазначає, що йдеться про міжкультурну взаємодію та міжкультурну комунікацію, якщо партнери по комунікації є представниками різних культур і усвідомлюють це, тобто коли є взаємне відчуття “інакшості” партнера. Під міжкультурними відносинами мають на увазі всі відносини, учасники яких використовують не тільки власну систему кодування, норми, установки та форми поведінки, прийняті в рідній культурі, а і стикаються з іншими кодуваннями, нормами, установками й побутовою поведінкою [12].

Таке розуміння культури є необхідним для осмислення міжкультурного спілкування насамперед тому, що воно охоплює не тільки зовнішній (об’єктивний) образ людського життя, а й прихований, внутрішній (суб’єктивний) світ кожної окремої культури, що визначається цінностями, ціннісними орієнтаціями, специфічними способами сприйняття і мислення, нормами поведінки й моралі. Головною причиною непорозуміння в міжкультурному спілкуванні є не відмінність мов, а відмінність національних картин світу комунікантів.

За дослідженнями зарубіжних учених (Р. Бріслін, Д. Ландіс, М. Брант), на міжкультурну взаємодію впливають такі чинники: міжкультурна та комунікативна компетентність суб’єктів взаємодії; мотивація до міжкультурної взаємодії, яка залежить від комунікативної компетентності та особистих психологічних характеристик суб’єктів, наприклад, екстравертність–інтравертність комунікантів; етноцентризм або негативне / впереджене ставлення до представників інших культур, що впливає на почуття тривоги суб’єктів взаємодії та їх задоволеність або невдоволеність від міжкультурної взаємодії [11].

Отже, утруднення у міжкультурній взаємодії спричинене як недостатньо сформованими комунікативними вміннями та якостями, необхідними для міжособистісного спілкування, так і міжкультурними непорозуміннями, джерелом яких є культурно зумовлені інтерпретації, комунікативна поведінка та вербальні коди, що сформувалися в процесах інкультурації комунікантів різних культур.

За результатами анкетування студентів Харківського національного економічного університету, в якому також навчаються іноземні громадяни із багатьох країн світу: Китаю, В’єтнаму, Нігерії, Туркменістану, Азербайджану, Туреччини тощо, можна зробити висновки, що утруднення в процесі міжкультурної взаємодії були спричинені:

- незнанням мови та браком знань щодо особливостей іншомовної культури (неправильна інтерпретація іншомовної інтонації, незнання системи національних культурних цінностей тощо);
- невмінням аналізувати і правильно інтерпретувати прояви іншомовної культури (нерозуміння традицій іншої культури; комунікативної поведінки представників іншої культури, невміння будувати відносини з представниками іншої культури тощо);

- недостатнім рівнем мотивації, що пов'язано з особистим упередженим ставленням до культурних відмінностей або особистими рисами характеру;
- невмінням обирати власну стратегію поведінки з представниками іншомовної культури (уникнення спілкування, неуспішний міжкультурний контакт тощо).

Результати анкетування засвідчують, що проблеми, які виникають у процесі міжкультурної взаємодії, пов'язані з браком досвіду студентів із встановлення міжособистісних відносин та їхньою недостатньою підготовкою до міжкультурної взаємодії.

Володіння іноземною мовою розглядається як один із найважливіших засобів, здатних полегшити взаєморозуміння в умовах міжкультурної комунікації, однак знання мовного коду не виключає виникнення конфліктів під час професійного міжкультурного спілкування, оскільки знання мови не є універсальним способом вирішення проблем, що виникають між представниками іншомовних культур.

Висновки. Отже, враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновки, що основними чинниками, які зумовлюють актуальність проблеми, є: потреба сучасного суспільства в менеджерах, здатних ефективно професійно взаємодіяти на міжкультурному рівні; нагальна потреба вищої школи в науково-методичному забезпеченні підготовки менеджерів до міжкультурної взаємодії; потреба студентів-менеджерів у підготовці до професійної міжкультурної взаємодії; превалювання авторитарного стилю професійного спілкування “викладач – студент” у практиці вищої школи.

Зазначимо, що розглянуті нами питання підготовки майбутніх менеджерів до професійної міжкультурної взаємодії передбачають подальші дослідження співвідношень таких понять, як “культура”, “взаємодія”, “спілкування”, “професійне спілкування”, “міжкультурна комунікація”.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славская К.А. Философско-психологическая концепция С. Рубинштейна / К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
2. Біла книга національної освіти України / Т.Ф. Алексєєнко, В.М. Аніщенко, Г.О. Балл та ін. ; за заг. ред. акад. В.Г. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – С. 13.
3. Бодалев А.А. Социальная психология личности / А.А. Бодалев // Мир психологии и психология в мире. – 1995. – № 1.
4. Келле В.Ж. Личность и культура в системе цивилизационных механизмов / В.Ж. Келле // Многомерный образ человека: комплексное междисциплинарное исследование человека. – М. : Наука, 2001. – С. 150–168.
5. Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты. На материале русской и немецкой лингвокультур : монография / Л.В. Куликова. – Красноярск : РИО КГПУ, 2004. – 196 с.
6. Мясичев В.М. Личность и неврозы / В.М. Мясичев. – Л., 1960. – 84 с.
7. Парыгин Б.Д. Социальная психология как наука / Б.Д. Парыгин. – Л. : Лениздат, 1967. – С. 141–147.
8. Рожков М.И. Теория и методика воспитания : учеб. пособ. для студ. в высш. учеб. заведений / М.И. Рожков, Л.В. Байбородова. – М. : Владос-Пресс, 2004. – 384 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
10. Хоскинг А. Курс предпринимательства / А. Хоскинг ; общ. ред. и предисл. В. Рыбалкина ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 349 с.

11. Brislin R.W. Conceptualizations of intercultural behavior and training / R.W. Brislin, D. Landis, M.E. Brandt. In R. Brislin & D. Landis (Eds.) // Handbook of intercultural training. – Toronto : Pergamon, 1983. – Vol. 1, 2–26.

12. Maletzke G. Interkulturelle Kommunikation / Gerhard Maletzke. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1996. – 226 p.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2014.

Петренко В.А. Обоснование актуальности проблемы подготовки будущих менеджеров к профессиональному межкультурному взаимодействию

Доказана необходимость подготовки будущих менеджеров к межкультурному взаимодействию в контексте их профессиональной подготовки в высшей школе. Проанализированы основные факторы, обуславливающие актуальность проблемы: потребность современного общества в менеджерах, способных эффективно и профессионально взаимодействовать на межкультурном уровне, и несоответствие уровня профессиональной подготовки выпускников экономических вузов; насущная потребность высшей школы в научно-методическом обеспечении подготовки менеджеров к межкультурному взаимодействию и недостаток научных разработок и дидактических средств подготовки студентов к межкультурному взаимодействию; потребность студентов-менеджеров в подготовке к профессиональному межкультурному взаимодействию и невнимание преподавателей к данному процессу из-за отсутствия его научно обоснованной системы реализации; превалирование авторитарного стиля профессионального общения и недостаточное внимание к педагогическому потенциалу субъект-субъектных отношений “преподаватель – студент” в практике высшей школы. Проанализированы причины возникновения затруднений у будущих менеджеров в процессе профессионального межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, межкультурная коммуникация, профессиональное общение.

Petrenko V. The topicality of the problem of preparing future managers for business intercultural interaction

The necessity of preparing future managers for intercultural interaction in the context of their professional training in higher school has been proved. The topicality of the issue is promoted by the following factors: the modern society's need for managers whose professional competences are directly related to their competitiveness at the national and international scopes and inadequate level of graduates' competences obtained via higher professional education up to the European standards; urgent need for higher school scientific-methodical provision aimed at preparing will-be managers for intercultural interaction and lack of well-developed pedagogical technologies utilized in higher school frameworks; students', will-be managers, aspirations for intercultural interaction and educators' reluctance to provide the appropriate pedagogical conditions owing to the absence of theoretical background of their application in higher schooling; the prevalence of authoritarian style in both the classroom and in business communication and the need of reconfiguring the traditional student/teacher relationship, where the teacher is the active agent and the student is the passive recipient, into agent-agent relations in higher schooling as a model of future business practice. Constraints and misunderstandings (insufficient level of foreign language knowledge, cultural unawareness, communicative misbehavior, lack of interpersonal communicative skills, etc) occurred among students of different cultural backgrounds are analyzed. Intercultural competence is viewed as the ability to operate efficiently in intercultural interaction-situations. Preparing future managers for intercultural interaction in the context of higher schooling stipulates the students' possessing the competences associated with societal, intercultural and human skills. The communicative competencies in at least two foreign languages and cooperative competencies related to functioning successfully in both mono- and multicultural working teams will have positive impacts on students' future professional confidence and are likely to increase future managers' employability on the labour market.

Key words: intercultural interaction, intercultural communication, bussiness communication.